

*Utgitt av Nens
Gjætt Aftenposten 18.11.99*

118603

Varslene fra Berlin i aprildagene 1940

Av John Sand

Magne Skodvins inserat i Aftenposten for en tid siden synes å gjøre det nødvendig med en kommentar og et kort supplement.

Skodvin har rett i at Undersøkelseskommissjonen av 1945 i bilagsbind II rettet kritikk mot legasjonsråd Ulrich Stang for antatt tjenesteforsømmelse under hans arbeid ved Berlinlegasjonen primo april 1940. Men hva Skodvin unnlater å nevne er at i neste avsnitt på samme side tar UK en reservasjon: "Hvorledes dette forholder seg, må foreløpig stå hen inntil straffesaken mot Stang er avgjort. Og både i lagmannsretten og i Høyesterett ble Stang blankt frifunnet i punktet om tjenesteforsømmelse ved Berlin-legasjonen."

Det er meget påfallende at Skodvin konsekvent unnlater å omtale den massive kritikk som UK - både i Innstillingen og i bilagsbind II - retter mot utenriksminister Koht. På begrenset plass må jeg innskrenke meg til følgende dokumentasjon: I bind II s.169 omtales Kohts tale i Stortinget 6. april 1940: "Det som her bør bemerkes er at Koht ikke sa noe om det som gjorde stillingen så alvorlig ...han sa ikke noe om de truende meldinger fra Berlin og København om en forestående tysk aksjon. Det som kunne berolige og gi en følelse av trygghet, ble derimot sterkt trukket fram." På den følgende side konstaterer UK: "Det kan ikke nektes for at Kohts tale ga et uriktig helhetsbilde."

I UK s Innstilling s. 105 står det: "Kommissjonen finner å måtte karakterisere det som en alvorlig forsømmelse at statsråd Koht ikke orienterte sine regjeringskolleger om de mottatte meldinger, så at Regjeringen iallfall senest 5. april kunne ha fått oppfordring til å treffe de nødvendige tiltak, f.eks. minelegging, mobilisering av kystfestningene og mobilisering av Hærens avdelinger."

Utenriksminister Trygve Lie fritar også fullstendig Ulrich Stang for mistanke om forsømmelse i sitt embede i Berlin. I erindringsboken "Leve eller dø" s. 270 gjengir han et brev av 27. mars 1941 til Jens Bull i Stockholm. Trygve Lie skriver: "Det forekommer oss at både de telegrammer som ble sendt og telefonsamtalene, når man ser dem i sammenheng, godtgjør at både legasjonen i København og i Berlin gjorde sitt ytterste for å få bragt de opplysninger de hadde skaffet seg til de norske myndigheters kunnskap, og for å varsle om at noe var i gjære."

Den kjente shippingmann, direktør i Rederforbundet 1946-53, John O. Egeland, omtaler i boken "Gjennom brått og Brann" s. 69-70 varslene som Koht mottok fra Berlin: "Ingen av disse oppskakende nyheter foranlediget noe initiativ fra Utenriksdepartementets side i Regjeringen. Ingen effektiv mobilisering, ingen alarm til våre kystforter, ingen minelegging Ansvaret for de katastrofale konsekvenser av denne svikt må i vesentlig grad tilskrives utenriksminister Koht."

Frygve Lie om varslene som strømmet inn
til Koht i aprildagene 1940

Kopi av Lie : " Leve eller dø" s. 270

1941

Den 27. mars underrettet jeg Bull om at jeg ikke var enig i hans vurdering av de oversendte papirer. I telegrammet presiserte jeg regjeringens og mitt syn:

«Det forekommer oss at både de telegrammer som ble sendt og telefonsamtalene, når man ser dem i sammenheng, godtgjør at både legasjonen i København og i Berlin gjorde sitt ytterste for å få brakt de opplysninger de hadde skaffet seg til de norske myndigheters kunnskap, og for å varsle om at noe var i gjære. Jeg skjønner derfor bedre nå enn før den uvilje som gjorde seg gjeldende mot regjeringen, og jeg forstår nå lettere Stortingets svake holdning i månedene juni og september. Det kan ikke være tvil om at enkelte vel underrettede personer i Norge har fått teksten til de meldinger sendemann Scheel sendte Utenriksdepartementet; og de bebreidelser som regjeringen ble utsatt for, for ikke å ha underrettet dem, kan være berettiget.

Samme bok s. 274

Ingen av disse meldinger kom til oss i regjeringen, og samtlige regjeringsmedlemmer — statsministeren og forsvarsministeren iberegnet — erklærte da de hadde fått dokumentene i mars, at de aldri hadde sett dem eller hørt tale om dem. Det samme sa Kongen da han fikk et sett av dokumentene. Han uttalte at han muligens hadde sett det av 1. april, men ingen av de andre.

JOHN O. EGELAND

(Direktor Rederforbindelse)

GJENNOM BROTT OG BRANN

DEN STORPOLITISKE KAMP
OM HANDELSFLATEN
UNDER
DEN ANNEN VERDENSKRIG

Se om
Halvdan Koht

Sl. S. 648 Fo

FORLAGT AV
H. ASCHEHOUG & CO. (W. NYGAARD)
OSLO 1968

duitemessig skjønn på avveiningen av de motstridende interessekrav. Skipsreder Hysing Olsen ble regelmessig forsynt med forklarende underlagsmateriale for pasifisering av britiske represalieantydninger. Han kunne derved yde god hjelp til minister Colban, som hadde den enerverende oppgave å være hovedstøtpute for de alvorlige norsk-britiske kontroverser i denne sak.

Sviktende vakthold

Under avsnittet «Oppladning for storkrig» ble det sitert et utdrag av den skarpe kritikk i innstillingen fra Stortingets Undersøkelseskommisjon over Regjeringens svake militære beredskap opp til okkupasjonen. Her kommer da utenriksministeren, professor Halvdan Koht, særlig inn i bildet. Han nøyde internasjonal anseelse som vitenskapsmann, og hans etterfølger som utenriksminister (da Koht omsider i slutten av 1940 følte seg tvunget til å forlate denne post), Trygve Lie, har karakterisert Koht som «en av de klokeste, klareste og mest kunnskapsrike personer jeg har møtt». Et annet syn ga Høyres fører, stortingspresident C. J. Hambro, uttrykk for ved Arbeiderpartiets overtagelse av regjeringsmakten med Koht på utenriksministertaburetten i 1935: «Nu har dere fått «det opplyste enevelde» som utenriksminister.» Denne karakteristikk tør bli stående som en objektiv etterkrigsdom.

En sterk selvbevissthet, paret med et doktrinært sosialistisk syn og den lærde historikers samtidsfjerne innstilling gjorde Koht nærmest uimottagelig for opplysninger og forestillinger — uansett kilden — som ikke harmonerte med den oppfatning han selv hadde dannet seg, og det skjema for utviklingen han hadde stillet opp. Han fastholdt stadig sin utenrikspolitiske linje i stort og smått, selv etter at skadevirkningene var åpenbare for alle uhildede meningsberettigede. Et eksempel på det fra førkrigstiden er hans foran omtalte holdning i «Spania-konflikten», hvor Norge var det siste land vestenfor det vi i dag kaller Jernteppet, som opptok regulære diplomatiske forbindelser med Franco-regimet.

Vår utenriksledelses vinglete folkerettslige holdning til nøytralitetsproblemene etter storkrigens utbrudd manifesterte seg bl.a. i forholdet til tre hjelpeskip for den tyske krigsmarine under gjennomfart i norsk territorialfarvann. Det ene, «City of Flint», var et kapret amerikansk fartøy med tysk prisenmannskap. Det annet et armert handelsskip, «Westerwald». Det tredje tilfelle fikk en særlig alvorlig karakter. Det gjaldt et likeledes armert skip, «Altmark», som var på hjemvei med 3–400 fanger fra senkede britiske skip. Ved norskekysten ble «Altmark» observert og sluttelig bordet i Jøssingfjorden av britiske sjøstridskrefter med befrielse av alle krigsfangene den 16. februar 1940. Omstendighetene skapte i begge de krigførende leire en kritisk mistillit til norsk utenrikspolitikk og forsvarsvilje. Det er trolig at utenriksministerens redegjørelse om «Altmark»-affæren i Stortinget befestet og påskyndet Hitlers forberedelse av invasjonen i Norge, og han ga de endelige direktiver den 1. mars.

I de følgende uker manglet det ikke positive tegn på den forestående invasjon. Minister Colban i London fortsatte ufortrødent sine varsler fra fredstiden om den påregnelige krigsfare for vårt land. Under et besøk i Oslo like før påske hevdet han overfor statsministeren og utenriksministeren som sin sikre overbevisning at det «nå bare var spørsmål om en meget kort frist», før Norge ble trukket inn i krigen. Allerede i mars fikk utenriksministeren rapporter fra Berlin og Stockholm om tyske troppe- og skipskonsentrasjoner i Nordsjø- og Østersjøhavner. 5. april kom det melding fra Berlin om umiddelbart forestående landgang i sydnorske havner ifølge troverdig kilde. Det ble snart supplert med opplysninger om at store tyske flåtestyrker hadde passert de danske belter for utgående. Den 8. april ble et tysk transportskip med tropper og krigsutstyr torpedert utenfor Lillesand, og ifølge uttalelser fra overlevende, var skipet bestemt for landgang i Bergen. Samtidig forelå britisk beskjed om en sterk tysk flåteavdeling i nærheten av Narvik. Ingen av disse oppskakende nyheter foranlediget noe initiativ fra utenriksministerens side i Regjeringen. Ingen effektiv militær mobilisering, ingen alarm til våre kystforter, ingen minelegging.

Koht har 17 år etter gitt denne forklaring på sin passivitet: «Ellers synes det tydelig at noko må ha klikka i hjernen min den kvelden (8. april). Det var kombinasjonsevnen som svikta. Eg greidde liksom ikkje å binde i hop dei einskilde opplysningane eg hadde fått, til sammenheng og plan. Kanskje det var trøttleik som gjorde det. Visst er det at eg i den stunda ikkje greidde å gje Regjeringa full oversyn over stillingen, slik ho i røynda var. Og eg hadde det ikkje heller sjølv.»

I den monumentale fremstilling av «The rise and fall of the third Reich» — et av de betydeligste historiske verker i vår tid — avslutter amerikaneren William L. Shirer sin skildring av forhistorien til invasjonen av Norge med at «history might have taken a different turning» — såfremt de som vakt skulle være hadde røktet sin dont med tilbørlig aktsomhet. Ansvaret for de katastrofale konsekvenser av denne svikt må i vesentlig grad tillegges utenriksminister Halvdan Koht.

Det klikket for utenriksministeren i situasjonsvurderingen også etter at Regjeringen hadde forlagt sin virksomhet til London. Her hevdet han fortsatt at Norge ikke måtte innlate seg på «nokon politisk sambandsavtale med nokon framand stat». Dette ble av hans regjeringskolleger oppfattet som en pledering av den rene nøytralitetslinje fra tiden før vårt våpenbrorskap med England og dets allierte. Koht beretter selv fra et regjeringssmøte 24. september 1940 at en så sindig mann som forsvarsminister Oscar Torp var rystet over Kohts syn. «Det var ein slik kald tone i det eg skreiv om alliansen med England, sa han, og det verste var at eg hadde dregi inn omsynet til Russland. Han spurde om det var meininga å kjøre med to hestar, og han tala om «dobbeltspel» i politikken min.»

I et følgende regjeringssmøte fikk utenriksministeren hele Regjeringen mot seg i en votering. Han tok konsekvensen av det og søkte om avløsning. Trygve Lie overtok så utenriksledelsen den 22. november, og denne ordning ble offisielt stadfestet tre måneder senere.